

Te hoge verwachtingen rond de oudedagsvoorziening

Auteur(s):

Jansweijer, R.M.A.

*De auteur is stafmedewerker bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.***Verschenen in:**

ESB, 81e jaargang, nr. 4040, pagina 24, 10 januari 1996

Rubriek:**Trefwoord(en):**

pensioenen

Dat de vergrijzing de oudedagsvoorziening onder druk zet is geen nieuws. Daarbij wordt algemeen gedacht aan de AOW die kwetsbaar is vanwege het omslagstelsel. De problemen bij de aanvullende pensioenen zijn echter minstens zo groot of zelfs groter dan die bij de AOW. De aanvullende pensioenregelingen zijn zover opgetuigd dat het nauwelijks denkbaar is dat ze hun voorgespiegelde verwachtingen waar maken. En als ze dat niet doen hebben niet alleen toekomstige ouderen een probleem, maar ook de overheid.

Financieringsproblemen bij de aanvullende pensioenen liggen, gezien de hoge graad van besparingen hiervoor, niet meteen voor de hand. Nederland heeft immers de hoogste pensioenbesparingen per hoofd in de wereld. De oorzaak van de problemen bij de aanvullende pensioenen ligt echter maar ten dele bij de vergrijzing. Ook met minder vergrijzing zouden problemen bij de aanvullende pensioenen optreden. Het hoge aspiratieniveau in de aanvullende pensioenregelingen is minstens zo belangrijk.

Op pensioengebied worden veel valse verwachtingen gewekt. De grote meerderheid van de werknemers neemt deel in een eindloonregeling. Daarbij wordt steeds een pensioenresultaat voorgerekend van 70 procent van het laatste salaris. Er wordt evenwel niet bij verteld dat slechts weinig gelukkigen dit resultaat ook daadwerkelijk bereiken. Een eerste reden voor minder pensioen is een gebrek aan dienstjaren. Zelfs bij het ABP, dat in hoge mate gerijpt is en waar de deelnemers toch het meeste zitvlees hebben, lag in 1994 de gemiddelde diensttijd bij pensionering niet op de voorgespiegelde 40 jaar, maar op 29 jaar bij mannen en 20 jaar bij vrouwen¹. De genomen maatregelen tegen pensioenbreuk kunnen hieraan een en ander verbeteren, maar ze helpen niet bij loopbanen die onderbroken worden met perioden van zorg, werkloosheid of noodgedwongen zelfstandig ondernemerschap. Bovendien maken deze maatregelen de pensioenregelingen duurder dan ze al zijn.

Dat brengt ons op de tweede reden voor een tegenvallend pensioen. Veel pensioenregelingen zeggen te streven naar welvaartsvaste pensioenen; zolang de lonen de nullijn volgen is zo'n belofte gemakkelijk te houden. In de kleine lettertjes staat dat welvaartsvastheid natuurlijk alleen kan als de financiële positie van het fonds dat toelaat. Er is weinig voor nodig om pensioenfondsen te dwingen van die ontsnappingsclausule gebruik te maken.

En ten slotte geldt dat in het voorgespiegelde pensioenresultaat niet alleen de eigen AOW, maar ook die van de partner is verdisconteerd. Dat is sneu als die partner haar eigen AOW ook als onderbouw voor haar eigen pensioen gedacht had. Ook hier is verbetering zichtbaar in de trend naar lagere franchises, maar weer geldt dat een lagere franchise tot flinke extra pensioenpremies leidt.

Het hoge aspiratieniveau van de aanvullende pensioenregelingen brengt beleidsmakers ertoe zichzelf in slaap te sussen. Met de inkomens van toekomstige ouderen zit het wel goed. De AOW kan daarom best wat minder en voor zorg kunnen toekomstige ouderen best wat meer zelf betalen. Deze zaken hoeven dus niet zo zwaar op de toekomstige begroting te drukken. Pensioenfondsen zijn rijk genoeg om uitholling van de AOW te compenseren. Nee dus, zoals uit het vervolg van dit artikel zal blijken. Dit artikel is gebaseerd op vooruitberekeningen door middel van microsимулатie². Microsimulatie is een uitstekend middel om de macro kostenplaatjes van beleidsvoornemens af te wegen tegen de inkomensgevolgen op microniveau.

De opbouw is als volgt. Eerst wordt een basisscenario geschetst waarin de uitgaven voor de AOW worden beheerst door de koppeling te beperken tot de cao-lonen en waarin de aanvullende pensioenregelingen alles doen waar ze naar zeggen te streven. Dat leidt tot grote inkomensongelijkheid en is voor de aanvullende pensioenregelingen een onvoorstelbaar duur scenario. Er moet dus worden ingegrepen.

Vervolgens worden kort de verschillende instrumenten langs gelopen die kunnen worden ingezet, zowel bij de AOW als bij de aanvullende pensioenen. Deze instrumenten worden daarna toegepast in scenario's die verschillende globale keuzemogelijkheden weergeven binnen een plausibele demografische en sociaal-economische omgeving. Qua lasten zijn de verschillende alternatieve scenario's min of meer vergelijkbaar. Ze geven de keuzemogelijkheden binnen een overigens gelijke omgeving.

In een laatste scenario wordt bezien welke keuzemogelijkheden overblijven in een voor pensioenfondsen ongunstige omgeving.

Een basisscenario

In het basisscenario wordt uitgegaan van de demografische middenvariant van het CBS en van arbeidsparticipatiecijfers zoals in het 'European Renaissance'-scenario van het CPB³. Dat betekent dat al een flinke stijging van de arbeidsparticipatiegraad is ingecalculeerd

van 66 procent in 1990 naar 75 procent in 2015, alsmede bijna een halvering van het aantal arbeidsongeschikten op de langere termijn. De belangrijkste veronderstellingen zijn samengevat in [tabel 1](#). De lastenstijging bij de AOW wordt beperkt door de uitkering te koppelen aan de cao-lonen, terwijl de incidentele loonstijging, hier gesteld op 1 procent per jaar, niet in het uitkeringsniveau wordt doorgegeven. De incidentele loonstijging zorgt voor een trendmatige extra groei van de premiegrondslag voor de AOW die een compensatie vormt voor de demografische groeitrend in het uitkeringsvolume. [tabel 2](#) laat zien dat dank zij dit beleid de AOW-premie inderdaad maar beperkt hoeft te stijgen van 15 procent nu tot zo'n 19 procent in 2040. Als we daarbij in aanmerking nemen dat de daling in de lasten van VUT en arbeidsongeschiktheidsregelingen dank zij het daar te voeren volumebeleid groter is dan de stijging bij de AOW, is er geen reden tot bezorgdheid. De beleidsmakers kunnen rustig verder slapen.

Tabel 1. Scenarioveronderstellingen

	Basis- scenario	Solidari- teits- scenario	Werkenden- scenario	Indivi- duele scenario	'Worst case'- scenario
Demografie	midden	midden	midden	midden	oud
Lonen	EU	EU	EU	EU	hoog
Rendement	EU	EU	EU	EU	laag +1%
Participatie/ Arbo	EU	EU	EU	EU	BG
VUT-leeftijd	62	62	62	62	64
Premie 65+	nee	ja	ja	ja	ja
Incidenteel in AOW	0	3/4	1/4	1/4	0
Index aanvullend pensioen	cao	prijs	nul	winst- deling	nul
Reglement	onge- wijzigd	middel- loon, lagere franchise en opbouw	onge- wijzigd	beschik- bare premie 13 % en opbouw	middel- loon, lagere franchise

Bron: WRR.

Tabel 2. AOW-premie, pensioenpremie en inkomensongelijkheid

	Basis- scenario	Solidari- teits- scenario	Werkenden- scenario	Indivi- duele scenario	'Worst case'- scenario
AOW-premie (percentage premieplichtig inkomen)					
1995	15	15	15	15	15
2010	14	14	14	14	14
2025	17	19	17	17	18
2040	19	22	19	19	20
Premie aanvullend pensioen (percentage loonsom)					
1995	7	7	7	7	7
2010	13	9	9	13	12
2025	25	15	12	13	13
2040	26	15	14	13	13
Netto huishoudinkomen van ouderen als percentage van dat van jongeren (1995: 58%)					
2040	58	52	43	42	37
Verandering Theilcoëfficiënt in 2040 ten opzichte van 1995					
Allen	+	+	+	+	++
65-min	+	+	+	+	+
65-plus	++	-	0	-	--
Jong vs oud	+	++	++	++	+++

Bron: WRR.

Bij de aanvullende pensioenen is in het basisscenario onbekommerd uitgegaan van de beleden idealen. De pensioenreglementen worden niet aangepast en uitkeringen worden geïndexeerd met de cao-loonstijging. Sinds 1991 geldt overigens de verplichting dan ook de slapersrechten op dezelfde wijze te verhogen. Veel pensioenfondsen hebben dat in de voorbije periode niet nodig gevonden. Dank zij het recht op waarde-overdracht, maar ook dank zij het feit dat veel pensioenregelingen in de afgelopen twintig jaar sterk zijn verbeterd, zullen de bij pensioenfondsen opgebouwde aanspraken in de komende decennia sterk toenemen. Door de vergrijzing van het actieve deelnemersbestand zijn dat bovendien dure aanspraken omdat de pensioenleeftijd van veel deelnemers al in zicht komt.

De gemiddelde premie voor het aanvullende pensioen loopt in de simulatie op van 7 procent van de loonsom in 1995 via 13 procent in 2010 tot maar liefst 26 procent in 2040. Deze enorme stijging wordt overigens niet alleen verklaard door de groei van de aanspraken en de backservicelast, maar ook door de veronderstellingen rond de loon-, prijs- en rendementsontwikkelingen. Het kan immers niet eeuwig mooi weer blijven in pensioenland. De gebruikte veronderstellingen zijn ontleend aan het 'European Renaissance'-scenario van het CPB. Na 2015, de horizon van de CPB-projecties, is uitgegaan van het historische gemiddelde over de periode 1948-1993⁴. Dat betekent dat

het voor pensioenfondsen belangrijke verschil tussen rendement en loonstijging na 2010 geleidelijk kleiner wordt en op lange termijn zelfs negatief.

Op het eerste gezicht zijn dit pessimistische veronderstellingen ⁵. Velen geloven dat de inflatie nu definitief bedwongen is. Met de monetaire eenwording is het echter heel goed mogelijk dat we straks inflatie uit Zuid-Europa importeren; verder kan inflatie aantrekkelijk zijn om staatsschulden te laten verdampen of zouden de ontsparringen van gepensioneerden inflatie kunnen genereren. Maar ook wanneer we met zijn allen geloven in het einde van de inflatie, betekent dat dat het uit is met de hoge rentestand. Deze was immers een gevolg van de risico-premie die beleggers verlangden in verband met de te verwachten inflatie. Ook flinke (reële) loonronden zijn niet denkbeeldig, bijvoorbeeld als inhaalslag op een verkrappende arbeidsmarkt (vergrijzing!).

Voor de genoemde hoge premies worden niet eens zulke uitbundige pensioeninkomens opgebouwd. Het gemiddelde inkomen van huishoudens van ouderen ten opzichte van dat van jongeren verandert over de lange termijn in de simulatie niet. Dat is de resultante van twee ontwikkelingen: enerzijds groeit de pensioenopbouw bij de aanvullende pensioenen, maar anderzijds groeit ook de achterstand van de AOW op het gemiddelde inkomen doordat de incidentele loonontwikkeling nooit wordt doorgegeven. Daardoor komt het sociale minimum relatief lager te liggen. Het gemiddelde netto gestandaardiseerde huishoudinkomen in het laagste quintiel zakt in de simulatie dan ook van 29 procent van dat in het hoogste quintiel in 1995 naar 22 procent in 2040.

Degenen die (nagenoeg) alleen op de AOW zijn aangewezen zien hun welvaart flink achterblijven op het gemiddelde; degenen met een mooi aanvullend pensioen compenseren de achterstand in de AOW en gaan er zelfs op vooruit. Gemeten als Theilcoëfficiënt neemt de ongelijkheid tussen jongeren en ouderen toe en die binnen de groep ouderen neemt sterk toe.

De achterblijvende AOW vormt het belangrijkste knelpunt voor de inkomensverhoudingen. De premies van de aanvullende pensioenen zijn in het basisscenario veel te hoog om het systeem op deze manier te laten bestaan. Er moet dus worden ingegrepen.

Belangrijke beleidsinstrumenten

Bij de AOW is de indexering van het uitkeringsniveau - de koppeling - verreweg het belangrijkste beleidsinstrument. Als het incidenteel geheel of gedeeltelijk kan worden doorgegeven in de uitkering, dan komt dat de inkomensverhoudingen ten goede. Het mag vreemd lijken hier te spreken over verhogingen boven de cao-koppeling als zelfs de cao-index al geruime tijd niet volledig wordt gevolgd. Dit beleid heeft al geleid tot een vrij aanzienlijke achterstand van de uitkeringen. Men kan dat zien als een beleid dat gericht is op het realiseren van een nieuw evenwicht tussen laagste en gemiddelde inkomens. Een dergelijk beleid is echter eindig in zijn toepasbaarheid: als het nieuwe evenwicht bereikt is, zal welvaartsvast geïndexeerd moeten worden. Je kunt een ton met water lichter maken door de kraan open te zetten, maar wie verzuimt hem weer te sluiten houdt een waterton over.

Welvaartsvast indexeren is duur: de extra premie voor een echt welvaartsvaste AOW bedraagt rond 2025 4,5 procentpunt en in 2040 zelfs 7 procentpunt. Alle overige beleidsinstrumenten vallen hierbij in het niet. Dat betekent dat een volledig welvaartsvaste AOW niet kan worden gerealiseerd zonder acceptatie van flinke premiestijgingen.

Het meest effectieve instrument is nog de optie ouderen AOW-premie te laten betalen over het inkomen boven de AOW. Hoeveel dat oplevert is afhankelijk van de veronderstellingen rond de ontwikkeling van de aanvullende pensioeninkomens en die zullen gezien de daarvoor benodigde premies minder riant zijn dan in het basisscenario. Als ouderen met aanvullend inkomen meebetalen aan de AOW, werkt dat uiteraard nivellerend binnen de groep ouderen. Maar de inkomensongelijkheid tussen ouderen en jongeren, die toch al oploopt als de AOW niet volledig welvaartsvast is, neemt nog verder toe. Heffing van AOW-premie bij ouderen is daarom geen geschikt instrument om in te zetten naast een 'geknepen cao-koppeling'. Het is in die situatie ook niet echt nodig: met een 'geknepen koppeling' blijft de AOW betaalbaar. Premieheffing bij ouderen is wel een geschikt instrument om extra indexering van de uitkeringen boven het cao-niveau te realiseren. In die combinatie ingezet leidt het tot een geringere stijging van de inkomensongelijkheid. Het is dan daadwerkelijk ouderen voor ouderen.

Ook bij de aanvullende pensioenen is de indexering het belangrijkste beleidsinstrument. Als er straks een paar jaar met flinke loonstijgingen en lage rendementen komen, zal indexering van premievrije rechten (ingegane pensioenen en slapersrechten) vrijwel zeker niet mogelijk zijn. Pensioenen zijn dus alleen welvaartsvast zolang de welvaart niet stijgt. Daarnaast bepaalt uiteraard het pensioenreglement de opbouw van de aanspraken. Het eindloonsysteem creëert een omvangrijke backserviceverplichting omdat elk jaar de aanspraken over alle voorgaande jaren worden opgetrokken. Een middelloonsysteem met indexering is gematigder en dus goedkoper, omdat vooral de opbouw van pensioenrechten aan het begin van de carrière veel minder wordt opgetrokken dan onder het eindloonsysteem. Als we nu massaal zouden overstappen op een middelloonsysteem, dan zouden vooral de rechten van degenen die nog aan het begin van hun carrière staan, lager uitvallen. De baby-boom zou er relatief weinig last van hebben omdat de meeste incidentele loonstijgingen van deze generatie al in de pensioenrechten zijn verdisconteerd. Vanuit het generatieperspectief komen dus de grootste lasten te liggen bij de generatie die toch al het zwaarst met de kosten van de vergrijzing wordt geconfronteerd. Toch zal uiteindelijk een gematigd pensioenreglement op basis van middelloon met indexering gemiddeld een beter pensioenresultaat geven dan een eindloonsysteem, wanneer we veronderstellen dat een gematigd reglement ruimte laat voor indexering van de opgebouwde premievrije rechten, terwijl een eindloonsysteem die ruimte niet laat.

Een veel rigoureuze stap zou zijn om over te stappen naar een beschikbare-premieregeling. Dan zijn de kosten (de beschikbaar gestelde premie) per definitie beheersbaar; hoe hoog de uitkering zal zijn moet maar worden afgewacht. Een beschikbare premieregeling vermijdt iedere overdracht tussen individuen en generaties en lijkt daarmee een zeer geschikt middel voor jongeren om onder de last van de vergrijzing uit te komen; zeker als wordt afgesproken dat de beschikbare premie een percentage is van het salaris en onafhankelijk van de leeftijd. In dat geval kunnen jongeren voor een zelfde bedrag een veel hoger pensioenrecht inkopen dan ouderen. Dat zullen de baby-boomers niet leuk vinden. Ze betalen wel mee aan de eindloonsystemen van hun directe voorgangers, maar vinden jongeren niet bereid om mee te betalen aan hun pensioen. Toch zal dadelijk in de scenario's blijken dat de huidige jongeren met een beschikbare-premieregeling niet zonder meer voordelig uit zijn.

Het solidariteitsscenario

Om de inzetbaarheid van verschillende beleidsinstrumenten te beoordelen worden drie alternatieven voor het basisscenario geschetst, waarin de kosten van de oudedagsvoorziening niet buitensporig stijgen, namelijk het solidariteitsscenario, het werkendenscenario en het individuele scenario.

In het solidariteitsscenario wordt gestreefd naar een evenwichtige inkomensverdeling tussen ouderen en jongeren en binnen de groep ouderen. Daar is een extra indexering van de AOW boven de cao-lonen voor nodig. Deze kan slechts gedeeltelijk worden betaald uit de extra premie-opbrengst die ontstaat doordat ouderen in dit scenario AOW-premie gaan betalen, omdat de pretenties van de aanvullende pensioenen worden gematigd. Als jongeren een beperkte premiestijging accepteren, is het mogelijk 3/4 van de incidentele loonstijgingen in de AOW-uitkering door te geven. [tabel 2](#) laat zien dat de AOW-premie meer stijgt dan in het basisscenario; de stijging valt echter nog steeds binnen de besparing die mogelijk wordt verondersteld bij de VUT- en arbeidsongeschiktheidsregelingen.

Ook in de aanvullende pensioenen is solidariteit het uitgangspunt. Omdat handhaving van de bestaande reglementen niet verenigbaar is met het indexeren van de premievrije rechten, wordt overgestapt op een middelloonsysteem met indexering. De bestaande opgebouwde rechten worden daarbij gerespecteerd. Verder worden zowel de franchise als het opbouwpercentage flink verlaagd, waardoor niet zozeer de gemiddelde pensioenopbouw verandert, maar waardoor de pensioenopbouw meer evenredig wordt met het verdiende salaris. De herverdeling in de richting van hogere inkomens neemt dus af. Daarnaast wordt de premiestijging flink beperkt doordat wordt uitgegaan van waarde vaste in plaats van welvaarts vaste rechten. Als de nood stijgt, zullen pensioenfondsen immers als eerste naar het indexeringsinstrument grijpen om de backservice te beperken. Binnen een solidariteitsscenario wordt echter waarde vastheid als een minimum waarborg gezien. De hiervoor benodigde backservice wordt desnoods verhaald op de actieve deelnemers, die later tenslotte ook graag een waarde vast pensioen willen. [tabel 2](#) laat zien dat de premiestijging hierdoor flink beperkt wordt, maar ten opzichte van het startjaar van de simulatie is er nog steeds sprake van een verdubbeling. Dat is de prijs van een enigszins beschaafd pensioen.

De inkomensachterstand van ouderen op jongeren neemt sterk toe in dit scenario, omdat de extra stijging van de AOW ten opzichte van het basisscenario niet voldoende is om de tegenvaller bij het aanvullend pensioen op te vangen. Die sterk groeiende inkomensachterstand is niet alleen de prijs van de vergrijzing, maar ook die van het einde van het pensioensprookje van de jaren tachtig. Binnen de groep ouderen wordt evenwel eerlijker gedeeld dan in het basisscenario, omdat de AOW de bodem wat optrekt, terwijl bovendien het middelloonsysteem en de lagere franchise zorgen voor een gelijkere verdeling van het aanvullend pensioen.

Het werkendenscenario

Vanzelfsprekend hadden de werkenden zich iets anders voorgesteld dan een sterk stijgende pensioenpremie voor een tegenvallend oudedagsinkomen. In het werkendenscenario proberen de werkenden hun eigen rechten zo zeker mogelijk te stellen, ten koste van niet-actieven. Voor de AOW-premie wordt daarom geopteerd voor alleen de koppeling aan de cao-lonen. Maar als ouderen met een aanvullend pensioen bereid zijn mee te betalen aan de AOW van de minder gefortuneerden kan toch nog een kwart van de incidentele loonstijging in de AOW-uitkering worden doorgegeven. Dat is solidariteit tussen ouderen onderling waar de werkenden buiten blijven.

Ook in het aanvullend pensioen behartigen de werkenden hun eigen belangen: het eindloonsysteem blijft onverminderd favoriet omdat binnen het eindloonsysteem de hoogste pensioenaanspraken worden opgebouwd. Dit systeem garandeert dus de hoogst mogelijke juridische zekerheid over de opgebouwde rechten. De backservicelast van een eindloonregeling is echter zeer hoog. Een aanvaardbare (althans met het solidariteitsscenario vergelijkbare) premie kan nu alleen bereikt worden door alle premievrije rechten te bevriezen. Het gevolg is dat werkenden wel mooie eindloonsystemen opbouwen, maar dat de rechten van slapers en ingegane pensioenen sterk worden aangetast door de inflatie. Gepensioneerden beginnen dus met een behoorlijk pensioenresultaat, maar zien dit geleidelijk achteruitgaan. Vooral weduwen en gescheiden vrouwen hebben daar last van omdat zij relatief lange premievrije perioden doormaken.

Het inkomensplaatje bij dit scenario ziet er wezenlijk anders uit dan in het solidariteitsscenario. Het gemiddelde inkomen van huishoudens van ouderen raakt nog meer achterop; de ongelijkheid tussen ouderen en jongeren neemt daardoor meer toe dan in het solidariteitsscenario, terwijl aan de ongelijkheid binnen de groep ouderen weinig verandert. Degenen die alleen op de AOW zijn aangewezen verliezen ten opzichte van het gemiddelde inkomen flink aan welvaart, ook al gaan ze er door de algemene welvaartsstijging nog wel op vooruit. Degenen met een aanvullend pensioen zien dit door inflatie uitgehold worden, waardoor er net als nu welvarende jonge cohorten ouderen zijn en verarmde hoogbejaarden. Dat is een flinke tegenvaller voor de zorgsector die op eigen bijdragen rekent.

Het paradoxale is dat werkenden dus wel kunnen vasthouden aan hun eindloonsysteem en dat ze daarmee hun rechten in juridische zin optimaal zeker stellen, maar dat dit ze uiteindelijk geen inkomenszekerheid oplevert. Sterker nog, in het werkendenscenario is het inkomen van ouderen ten opzichte van dat van jongeren op de lange termijn gemiddeld lager dan in het solidariteitsscenario. Dat komt doordat de huidige werkenden de premievrijen in de kou laten staan en vervolgens op hun beurt door de op hen volgende generatie in de steek worden gelaten.

Het individuele scenario

Het individuele scenario laat zien dat het niet alleen de vergrijzing is die de problemen veroorzaakt, want dit scenario gaat uit van kapitaaldekking voor het aanvullend pensioen in optima forma. De AOW ziet er hetzelfde uit als in het werkendenscenario. De aanvullende pensioenen stappen over op het beschikbare-premiesysteem, waarbij bestaande aanspraken worden omgezet in een koopsompolis waarop winstdeling wordt gegeven. De beschikbare premie is geprikt op 13 procent van het salaris vanaf het 25ste jaar, maar verder ongeacht de leeftijd. Gemiddeld genomen is dat meer dan in het werkendenscenario. Men zou mogen verwachten dat deze stap voor jongeren een effectief middel is om onder de lasten van de vergrijzing uit te komen, omdat ze niet meer opdraaien voor de backservice op de rechten van hun voorgangers. De pensioenresultaten van de baby-boom vallen daardoor inderdaad flink tegen. Maar de pensioenresultaten van de huidige jongeren vallen ook niet mee. Ze kopen namelijk nominale pensioenrechten in waarvan de koopkracht op de pensioenleeftijd gereduceerd kan zijn tot een zakje drop. Voor indexering zijn ze geheel afhankelijk van winstdeling. In de hier gehanteerde scenarioveronderstellingen zal de overrente niet voldoende extra indexering toelaten voor een welvaarts vast pensioen. Ondanks het feit dat meer premie betaald wordt dan in het werkendenscenario valt het gemiddelde inkomen van ouderen lager uit. Wel is de verdeling binnen de groep ouderen minder ongelijk doordat in het beschikbare premiesysteem de denivellerende werking van het eindloonsysteem vervalft. Maar net als in het werkendenscenario lopen de lijnen van de inkomensongelijkheid vooral langs de leeftijd: relatief welvarende jongere cohorten en hoogbejaarden die inmiddels verarmd zijn door inflatie.

Dat een beschikbare-premieregeling voor jongeren zo weinig oplevert is een opmerkelijke uitkomst die verklaring behoeft. Door de extra nadruk op kapitaaldekking blijft de premie heel lang in de pijplijn zitten. Bovendien speelt de veronderstelling rond de loon-, prijs- en rendementsontwikkeling een rol. De zg. Aaron-conditie, die bepaalt of omslag dan wel kapitaaldekking op de langere termijn voordeliger is, wijst voor waarde vaste pensioenen eerder in de richting van kapitaaldekking, maar voor welvaarts vaste pensioenen eerder in de richting van omslag.

Het 'worst case'-scenario

De voorgaande scenario's gingen uit van een plausibele demografische en sociaal-economische omgeving. Het 'worst case'-scenario daarentegen gaat uit van een sterk verouderende bevolking volgens een variant waarin de veronderstellingen uit de hoge en lage varianten van het CBS zo zijn gegroepeerd dat een zo oud mogelijke bevolkingssamenstelling resulteert. Verder gaat dit scenario uit van sterke reële loonstijgingen en tegenvallende rendementen, waarbij deze de rand volgen van een 95%-betrouwbaarheidsinterval voor de ontwikkeling op de lange termijn.

In feite is het 'worst case'-scenario nog niet eens het slechtst denkbare, omdat er nog kleine meevallers in verdisconteerd zijn. Allereerst is het gemiddelde rendement van pensioenfondsen 1 procentpunt boven de ondergrens voor het obligatierendement genomen, om rekening te houden met de mogelijkheid dat een succesvol 'asset-liability management' een wat beter rendement scoort dan obligaties. Daarnaast is uitgegaan van een hoge groei van de arbeidsparticipatie (volgens het 'Balanced Growth'-scenario en een hogere VUT-leeftijd), omdat hoge loonstijgingen alleen in een krappe arbeidsmarkt worden gerealiseerd. Dat is een kleine meevaller voor de AOW.

In het 'worst case'-scenario telt voor de oudedagsvoorziening alleen het overleven. Incidentele loonstijgingen worden niet in de AOW-uitkeringen doorgegeven omdat de extra vergrijzing de AOW-premie toch al doet oplopen. Premievrije rechten bij de aanvullende pensioenen worden bevroren omdat de lage rendementen bij lange na niet voldoende zijn voor indexering. Om de premiestijging binnen de perken te houden moet daarnaast nog worden overgestapt op een middelloonsysteem.

In [tabel 2](#) is te zien dat met deze maatregelen de premiestijging beperkt kan worden gehouden tot een soortgelijk niveau als in de andere alternatieven voor het basisscenario. Van de inkomens van ouderen blijft echter weinig over, althans in relatieve zin. De inkomensongelijkheid tussen jongeren en ouderen neemt zeer sterk toe. Die binnen de groep ouderen neemt daarentegen sterk af, omdat nu alle ouderen gezamenlijk naar het minimum zakken.

Toch is de sterk toenemende ongelijkheid tussen jong en oud minder ongewenst dan op het eerste gezicht lijkt. De welvaartsstijging is namelijk groter dan in de andere scenario's, ook bij ouderen, ondanks hun relatief slechtere positie. Dit scenario is daarmee een illustratie van de paradox van Zalm dat als het goed gaat met de economie, het slecht gaat met de pensioenfondsen en omgekeerd ⁶.

De ongelijkheid ontstaat namelijk niet door een inkomensdaling bij ouderen, maar door een onevenredige inkomensstijging bij jongeren. Deze welvaartsstijging wordt voor een deel via de cao-koppeling in de AOW zelfs nog aan de ouderen doorgegeven. Ouderen hebben dus een relatief goede positie ten opzichte van de andere alternatieve scenario's omdat ze gedeeltelijk meeprofiteren van de sterk gestegen welvaart, maar een relatief slechte positie ten opzichte van jongeren omdat hun inkomen net wat minder snel stijgt dan het gemiddelde. Voor de welvaartsbeleving is echter van belang dat ouderen hun welvaart niet zullen afmeten aan niet gerealiseerde en dus niet zichtbare alternatieve scenario's, maar aan de zeer zichtbare uitbundige welvaart van de jongeren.

Conclusie

Een eerste conclusie kan zijn dat te veel optimisme over de oudedagsvoorziening van toekomstige ouderen niet gerechtvaardigd is. Met name de aanvullende pensioenen zouden nog wel eens tegen kunnen vallen. Er worden hier te veel valse verwachtingen gewekt, die alleen kunnen worden waargemaakt als er enorme premiestijgingen voor de aanvullende pensioenen worden geaccepteerd. Bijgevolg mogen we ons dus niet rijk rekenen met een toekomstige generatie van welvarende ouderen. Zoiets heeft consequenties voor het voorzieningenbeleid dat de overheid op de lange termijn zal moeten voeren op het terrein van de zorgsector en van het wonen. Met name hoogbejaarden lopen het risico van relatieve armoede, al zullen ze welvarender zijn dan nu.

De welvaartsachterstand die met de leeftijd oploopt is geen voorbijgaand probleem. Wel verandert de oorzaak. Nu hebben veel hoogbejaarden te weinig pensioenrechten opgebouwd omdat ze ouder zijn dan hun pensioenregeling; straks is de pensioenopbouw beter geregeld, maar zal de indexering van de rechten waarschijnlijk tegenvallen. Verder blijven vrouwen nog lange tijd een kwetsbare groep omdat ze te weinig zelfstandige pensioenrechten opbouwen, omdat ze pensioenbreuken houden en omdat ze door hun hogere levensverwachting kwetsbaarder zijn voor de oplopende indexeringsachterstand op hun aanvullende pensioenuitkering.

Een tweede conclusie betreft de strategieën die de huidige jongeren kunnen volgen om de dans zo goed mogelijk te ontspringen. Het is werkenden niet gegeven hun oudedagsvoorziening via zulke strategieën zeker te stellen. Vasthouden aan het eindloonsysteem levert relatief hoge nominale rechten op die echter zo duur zijn dat indexering van rechten vrijwel zeker achterwege moet blijven. Overstappen op een individueel systeem van pensioenbesparingen lijkt voor jongeren op het eerste gezicht zeer aantrekkelijk omdat ze daarmee onder de last van de pensioenen van de baby-boom uitkomen, maar heeft tot gevolg dat het contract tussen de generaties verbroken wordt. En dat is ook voor de huidige jongeren geen goed vooruitzicht.

Maximale juridische zekerheid wordt ontleend aan individuele voorzieningen op basis van kapitaaldekking. Zulke voorzieningen zullen geen welvaarts vaste pensioenen opleveren tenzij tegen zeer hoge premies gedurende de actieve fase, omdat bij individuele voorzieningen ook voor de toekomstige backservice moet worden gespaard. In het huidige systeem wordt de backservice goeddeels op basis van omslag gefinancierd. Daar is op zichzelf niets slechts aan, want welvaarts vaste voorzieningen zijn zo duur dat ze alleen met hulp van toekomstige welvaart kunnen worden gefinancierd, zo lijkt de Aaron-conditie aan te geven.

Sparen voor zekerheid blijkt illusoir. Ook intergenerationele rechtvaardigheid is geen duidelijke reden voor sparen: voor onze kinderen hebben we naast de pensioenbesparingen een staatsschuld en een milieu-erfenis in petto, maar ook een enorme hoeveelheid geaccumuleerde kennis, human capital en productiemiddelen. Wie daar recht in spreekt mag het zeggen. Waar het uiteindelijk op

aankomt is dat we sparen om investeringen te bekostigen die te zijner tijd de benodigde productiviteit opleveren. Aan de handelsbalans te zien sparen we meer dan we investeren. Het knelpunt voor de investeringen zit dus niet bij de besparingen.

Een tweede probleem met individuele voorzieningen op basis van kapitaaldekking is dat deze zeer riskant zijn gezien de fluctuaties in rendement en inflatie. Dit aspect is buiten beschouwing gebleven.

Een laatste conclusie is dat solidariteit voor alle betrokkenen uiteindelijk de beste resultaten levert. Dit impliceert een blijvend sterke rol voor de AOW in het pensioenstelsel. Als de aanvullende pensioenen minder riant zijn dan ons telkenmale wordt voorgespiegeld, zal het in stand houden van de AOW extra hard nodig zijn. Om de afstand tussen de bodemvoorziening voor ouderen en het gemiddelde inkomen niet te veel te laten oplopen zou ten minste een deel van de incidentele loonontwikkeling in de AOW moeten worden doorgegeven. Dat kan ten dele, maar niet volledig, op kosten van ouderen met een aanvullend pensioen.

Bij de aanvullende pensioenen is het een probleem dat de trend juist gaat in de richting van minder solidariteit en dat betoonde solidariteit geen garantie is voor dezelfde houding bij toekomstige generaties. Dit is een prisoners dilemma: een gebrek aan een afdwingbaar contract kan voor alle betrokkenen tot een negatief eindresultaat leiden. De generatie die het impliciete contract tussen generaties verbreekt en alles zet op eigen besparingen ten koste van de dan levende ouderen, zal niet kunnen rekenen op solidariteit van zijn opvolgers. Dit maakt een zekere institutionalisering van de solidariteit binnen de aanvullende pensioenen wenselijk. In concreto betekent dit dat afspraken zouden moeten worden gemaakt over een gelijke backservice voor zowel actieven als premievrijen

---

1 ABP, *Jaarverslag 1994*, 's-Gravenhage/Heerlen, 1995, statistisch deel, blz. 16.

2 R.M.A. Jansweijer, *Gouden bergen, diepe dalen; de inkomensgevolgen van een betaalbare oudedagsvoorziening*, WRR, Reeks voorstudies en achtergronden V92, Sdu-uitgevers, 's-Gravenhage, 1996.

3 Centraal Planbureau, *Nederland in drievoud; een scenariostudie van de Nederlandse economie 1990-2015*, Sdu-uitgevers, 's-Gravenhage, 1992.

4 In het WRR-rapport *Ouderen voor ouderen* werd op de lange termijn het eindniveau van 2015 doorgetrokken. Dit verklaart waarom de premiestijging hier op lange termijn hoger is dan in dat rapport. WRR, *Ouderen voor ouderen*; demografische ontwikkelingen en beleid, Rapport aan de regering nr. 43, Sdu-uitgevers, 's-Gravenhage, 1993.

5 Overigens blijven ook aartsoptimisten niet gespaard voor tegenvallende verwachtingen: zelfs bij een blijvend lage inflatie (1,5%), lage cao-loonstijging (2%, dus 0,5% reëel) en een rente van 6% wordt de premie voor het aanvullend pensioen anderhalf maal zo hoog.

6 G. Zalm, *Mythen, paradoxen en taboes in de economische politiek*, inaugurele rede, VU Amsterdam, 1990.